

**METODICKÝ MATERIÁL NA VYUČOVACIU HODINU
KULTÚRA A TANEC POĽSKO SLOVENSKEHO POHRANIČIA**

Vyučujúci	Mgr. Viera Vargová
Téma	Regionálna história, ľudový kroj
Metódy a formy	Metóda rozhovoru, práca s internetom, práca vo dvojiciach, kooperatívne učenie
Pomôcky	Tabuľa, prezentácia, PC, internet
Organizácia hodiny	
Úvod	<ul style="list-style-type: none"> • oboznámenie s cieľom hodiny • práca s internetom – vyhľadávanie historických máp/oblast' kde žijú Lemkovia-Rusíni/
Jadro	<ul style="list-style-type: none"> • práca s textom <i>JAZYK, IDENTITA A KULTÚRA</i> – PL1 • rozhovor o hlavných témach textu v pléne • Ppt – história ľudového kroja • práca vo dvojiciach - vypracovanie úloh - pracovný list 1 • prezentácia výsledkov, rozhovor o histórii a používaní rusínskeho jazyka – porovnávanie slov s jazykom slovenským a poľským /PL1/ • piesne rusínskeho folklóru – nahrávky+PL1
Spätná väzba	<ul style="list-style-type: none"> • prezentácia známych piesní
Použitá literatúra	http://www.nm.cz www.wikipedia.com http://www.rusyn.sk
Hodnotenie	Priebežné slovné hodnotenie činnosti žiakov, dvojíc.
Medzipredmetové vzťahy a prierezové témy	Regionálna výchova. Multikultúrna výchova- tolerancia k iným rasám a národom. História kultúrnych a historických pamiatok, ich význam pre život človeka. História jazyka.

Vznik a reč ľudových krojov

Slovensko je nevyčerpatel'nou studnicou folklórneho bohatstva ako prejavu jedinečnosti, umeleckého cítenia svojského nazerania na život. Jednou z najvýraznejších súčastí ľudovej kultúry u nás je kroj.

Jeho neskoršia podoba sa začala rodiť pred viac ako dvesto rokmi, keď sa z pôvodne jednoduchého a jednotného odevu začali v jednotlivých regiónoch oddeľovať osobitné formy oblečenia. Všetdný pracovný

a

odev

bol obohatený o nové súčasti a pestré ozdoby, predovšetkým výšivky. Postupne tak vznikali slávnostné, sviatočné či príležitostné kroje, ktoré vyjadrovali nielen príslušnosť človeka k určitému kraju či obci, ale aj jeho spoločenské postavenie. Výsledkom tohto procesu bolo na Slovensku začiatkom 19. storočia približne 70 regionálnych foriem ľudového kroja, odrážajúceho osobitý vkus a fantáziu ľudu.

K dispozícii tak bolo množstvo nových materiálov, pričom od polovice 19. storočia sa ľudový odev začal rozlišovať nielen podľa oblastí, ale aj podľa príležitostí, na aké bol určený. V tomto období zažíval kroj svoj rozkvet, bohatla a rozvíjala sa jeho „reč“, teda znaky, ktoré o človeku veľa prezrádzali. Napríklad aj to, ktorá žena sa bude vydávať, či už má dieťa, alebo človek nosí smútok po blízkej alebo vzdialenej rodine, k akému náboženstvu či spoločenskej vrstve patrí. Spolu s rôznorodosťou krojov sa rozširoval aj počet výrobcov, ktorí sa podieľali na ich dotváraní. Zatiaľ čo jednoduché druhy oblečenia si zhotovovali ľudia sami, náročnejšie strihy vyžadovali stále viac odborníkov.

Väčšina vtedajšieho ľudového odevu bola najmä vďaka ručnej práci taká kvalitná, že slúžila jeho nositeľovi po celý život a často sa dedila z generácie na generáciu. Až do začiatku 18. storočia sa na zhotovenie ľudového odevu používali výlučne doma spracované druhy textílií - ľanové a konopné plátno, domáce súkno, vlnené tkaniny a kožušiny.

Rozvoj textilných manufaktúr v 19. storočí priniesol lacnejšie druhy plátna i súkna a zároveň odbremenil ženy od najnáročnejších prác. Zatiaľ čo v niektorých krajoch Slovenska sa oblečenie vidieckeho obyvateľstva začalo postupne zblížovať s odevom mešťanov, inde sa krojové varianty tvorili ešte aj začiatkom 20. storočia. Zhotovenie kroja bolo výsledkom nespočetného množstva ručnej práce, technických úkonov, ba dokonca matematických úvah. Napríklad pripravenie osnovy pre stánky, priadzami pretkávané pásy z konopného plátna, si vyžadovalo rytmické opakovanie vzoru, na milimeter presné dosiahnutie potrebnej dĺžky, pričom navnivoč nevyšiel ani najmenší kúsok materiálu.

Ešte v 1. polovici 20. storočia sa nosili takmer na celom Slovensku odevné časti z domáceho plátna, tvoriace základ celého oblečenia. Nosili ich muži aj ženy, mali rovnaký strih a boli určené takmer na všetky činnosti. Pôvodné mužské oblečenie sa skladalo z jednotnej košele a plátených gatí. Obe časti sa šili z pravouhlých kusov materiálu a ich tvar závisel od šírky tkaniny a spôsobu jej použitia, preto napríklad známa detvianska

košeľa zakrýva len hornú časť trupu. Od strihovo rovnakých nohavíc sa líšili gate šité napríklad v okolí Levíc a v južnejších častiach Slovenska, ktoré boli oveľa širšie a pripomínali bohato naberanú sukňu.

Košele sa už v 19. storočí začali šiť aj z kupovaných látok, ktoré pre svoju mäkkosť a šírku umožňovali rôzne naberania, riasenia aj zložitú výzdobu. Rukávy sa v zápästí naberali do manžiet aj preto, aby nezavadzali pri práci. Praktické riešenie našli napríklad muži na Horehroní, ktorí si k širokým rukávom bez naberania utkali takzvané zápästky - vlnené manžety, chrániace zápästie pred chladom či poranením. Aj pôvodné ženské oblečenie malo iba dve časti - spodník a košeľu, ktorú poznáme aj pod názvami rukávce či oplecko. Dopĺňala ich zástera, prípadne sukňa, u vydatých žien aj čepiec.

Na tento základný odev si začali postupne muži aj ženy obliekať zložitejšie a nové časti. Tie sa medzi ľud dostávali pod vplyvom módy, ako aj z iných spoločenských vrstiev. Najmä na prelome 19. a 20. storočia začali byť u nás populárne sukne z ťažkého súkna, hodvábu či brokátu, letnice, vyšité alebo vytkané zástery, šurce, zápony a kuchynky, živôtky, prucle, rôzne stužky, tkanice, mašle a iné odevné časti.

Na každú takúto časť kroja sa viaže množstvo najrôznejších, no dnes už prevažne neznámych názvov. Napríklad väčšine z nás neznámy názov materiálu používaného na vyšívanie - haras - mal pôvod až vo francúzskom Arrase, či kordován, z ktorého sa šili čižmy, pochádzal až z ďalekej španielskej Córdoby. Ku krojom na západnom a juhozápadnom Slovensku sa nosili pantofle, na strednom súkenné papuče, v zime kapce a v lete krpce. Tie boli súčasťou kroja aj na východe. Na celom Slovensku si na sviatočné príležitosti ľudia obúvali čižmy.

Každý krojový variant a jeho časti mali svoju reč, podľa ktorej sa dalo rozoznať, na akú príležitosť sú určené. Najvýraznejším znakom dievčaťa bola - a v niektorých oblastiach Slovenska dodnes je - parta, čo je stužkami zdobený veniec. Jej použitie je obmedzené iba na svadobný deň a symbolizuje povýšenie dievčaťa na „kráľovnú“, ale aj zadanie sa jedinému partnerovi a koniec slobody.

Keďže kroje zdôrazňovali spoločenské postavenie nositeľa, líšili sa aj materiálom. Pre bohaté sedliacky sa šili z jemného plátna, pre chudobnejšie ženy z hrubého. Majetkové rozdiely sa prejavovali aj na výšivkách rukávco, napríklad v okolí Trnavy, kde bohaté ženy nosili výšivky zo zlatej nite a chudobné napodobňovali zlato hodvábo. Z výšiviek sa dalo „vyčítať“ nielen bohatstvo, ale aj to, či je žena vydatá, alebo má deti.

Článok prevzatý z portálu extraplus.sk.

1. Aký účel mal pôvodne ľudový kroj?

.....

.....

.....

2. Vypíšte z textu spomenuté súčasti ženského kroja

.....

.....

.....

3. Vyhľadajte v texte pomenovania materiálov, ktoré sa používali a používajú na vyhotovenie ľudového kroja. Ktoré z týchto materiálov v súčasnosti nepoznáme?

.....
.....
.....
.....

4. Vysvetlite výrok "kroje rozprávajú".

.....
.....
.....

5. Čo je to parta?

.....
.....

6. Vyhľadajte v texte pomenovania súčastí ľudového kroja, ktorým nerozumiete a vyhľadajte ich význam na internete.

.....
.....

7. Nosia vaši rodičia, starí rodičia kroj? Chceli by ste vy nosiť kroj?

.....
.....

8. Poznáte krajiny kde sa ešte aj v súčasnosti nosí v bežnom živote ľudový kroj?

.....
.....

Lemkovská oblasť je karpatský región, ktorý zahŕňa severní a južní svahy Krynických a Nízkých Beskyd a táhne sa v priestore približne 150 km od Popradu na západ až k riekam Oslawě a Laborci na východ. Výstava je venovaná jednému z najdôležitejších prvků – svätečnému reprezentatívnu kroji Lemků. Lemkovský kroj má své kořeny ve starých karpatských krojích, které byly přizpůsobeny přírodním podmínkám a dostupnosti surovin, z nichž byly zhotovovány (ovčí vlna a kůže, kožešiny, len, konopí, plátno, sukno). Tradiční lemkovské lidové kroje se užívaly od konce 19. století do meziválečného období 20. století. V polské lemkovské oblasti se tradiční kroj rozdělil na 3 oblasti: západní (zahŕnovala území od Popradu po údolí horní Wisloky), střední (od horní Wisloky k pramenům Wisloky) a východní (povodí Oslawy a Oslawice). Nejvíce starých prvků se dochovalo v mužském kroji, jak z hlediska materiálu, střihu, ale i výzdoby. Ženské lemkovské kroje jsou mnohem rozmanitější, bohatěji zdobené a barevnější než mužské kroje. Z materiálů se používaly tradiční ručně zpracované materiály (plátno, sukno), ale i průmyslově vyráběné textilie a různé galantní doplňky, které ženy uměly vkusně uplatnit na oděvu. Obdivujeme nejen pestrost materiálu, zajímavých střihů, ale i výzdobu krojových součástek – výšivky. Nejstarší kroje Lemků se dochovaly do dnešní doby jen

částečně, a to pouze v muzeích, ale přesto žijí dál v podobě scénických kostýmů lemkovských folklorních souborů, kapel apod., které pečují o tradice staré kultury lemkovského regionu. Autor výstavy a výtvarník: Joanna Holda Koncepce výstavy: Maria Brylak-Zaluska Restaurátor: Maria Madziar Reprodukce archivních fotografií: Piotr Drożdżik

JAZYK, IDENTITA A KULTÚRA Karpatskí Rusíni patria k slovanskej vetve indoeurópskych národov. Ich dialekty sa klasifikujú ako východoslovanské a sú príbuzné ukrajinčine. Nakoľko karpatskí Rusíni žijú v pohraničnej oblasti, ich dialekty sú veľmi ovplyvnené poľskou, slovenskou a maďarskou slovnou zásobou. Tieto východné a západné vplyvy s početnými cirkevnoslovanskými liturgickými termínmi a nárečovými slovami unikátnymi pre karpatských Rusínov sú tým, čo odlišuje ich hovorový jazyk od iných východoslovanských jazykov napr. od ukrajinčiny. Na rozdiel od svojich západoslovanských (poľských a slovenských), maďarských a rumunských susedov, karpatskí Rusíni používajú cyriliku. Etnonymum Rusín ich spája s východom, pretože „Rus“ bol termín na označenie obyvateľov a územia veľkého stredovekého štátu - Kyjevskej Rusi. Všetky názvy, ktorými sa karpatskí Rusíni sami označujú alebo ktorými sú označovaní inými - Karpatorusi, karpatskí Ukrajinci, Rusnáci, Ruténi, Uhrorusi - sa dotýkajú ich tradičného spojenia s východoslovanským svetom Rusi. Napriek zdanlivému zmätku v názvoch, najvhodnejším označením je termín karpatskí Rusíni alebo jednoducho Rusíni. Použil ho vo svojej básni národný buditeľ 19. storočia Alexander Duchnovič. Slová "Ja Rusyn byl, jsem i budú" sa stali národným krédom. Tento termín sa nachádza aj v prvom riadku hymnickej piesne "Podkarpatskiji Rusyny ostavte hlubokij son". Tiež väčšina nových kultúrnych organizácií, ktoré vznikli v európskej vlasti po revolúcii 1989, používa vo svojich publikáciách názov karpatskí Rusíni a Rusíni. V Poľsku si karpatskí Rusíni dali meno Lemkovia. Ide o nový termín. Pred začiatkom 20. storočia sa Lemkovia tiež označovali za Rusínov či Rusnákov. Uvedomujúc si svoj pôvod, nové publikácie obsahujú a organizácie v Poľsku často používajú na svoje označenie termín lemkovskí Rusíni. Keď začali karpatskí Rusíni v 17. storočí publikovať knihy, tieto boli napísané alebo hovorovou rusínčinou alebo cirkevnou slovančinou - liturgickým jazykom (funkčne podobným latinčine) používaným východnými a južnými Slovanmi, ktorí mali východokresťanskú náboženskú orientáciu. V 19. a 20. storočí karpatskorusínski spisovatelia pokračovali v používaní hovorovej rusínčiny a ako svoj spisovný jazyk začali používať tiež ruštinu a ukrajinčinu. Tzv. "jazyková otázka" bola vždy tesne spojená s problémom identity Rusínov. Už od 19. storočia karpatskorusínski vodcovia polemizovali o svojej národnej identite. Niektorým sa zdalo, že Rusíni sú vetvou ruskej národnosti, iným, že ukrajinskej a ďalší si mysleli, že tvoria osobitnú stredoeurópsku karpatskorusínsku národnosť. Každá orientácia používala jazyk či už ruský, ukrajinský alebo karpatskorusínsky, pomocou ktorého sa identifikovala. Dnes existujú len dve

národnostné orientácie - rusínska a ukrajinská. Ukrajinská orientácia tvrdí, že Rusíni sú vetvou Ukrajincov, a že osobitná karpatskorusínska národnosť nemôže a nemala by existovať. Vo všetkých krajinách kde žijú Rusíni zaznamenávame od revolúcie 1989 karpatskorusínske národné obrodzenie. Najmä na Slovensku a v Poľsku sa podnikli kroky na vytvorenie karpatskorusínskeho spisovného jazyka, ktorý by sa používal v školách a publikáciách. Rusíni Vojvodiny (Juhoslávia) už majú spisovný jazyk, ktorý sa používa v publikáciách a školách nepretržite od prvých desaťročí 20. storočia. Karpatskí Rusíni majú osobitnú literárnu tradíciu, ktorá sa datuje od 17. storočia. Bez ohľadu na to, aký jazyk spisovatelia používali - rusínsky, cirkevnoslovanský, ruský alebo ukrajinský - vo svojej literárnej tvorbe stvárňovali podstatu rusínskeho života a mentalitu jeho ľudí. K najrozšírenejším témam patrila láska k tomu, čo sa považuje za panenskú krásu Karpát a charakteristika karpatských Rusínov ako bohabojného a stoického národa, zdanlivo predurčeného k tomu, aby ho ovládali prírodné sily a cudzie vlády, pred ktorými sa jednotlivec musí skloniť. Každý z karpatskorusínskych regiónov má svojho literárneho otca: Prešovská oblasť a Podkarpatská Rus Alexandra Duchnoviča (1803-1865) a Alexandra Pavloviča (1819-1900); lemkovský región Volodymyra Chyljaka (1843-1893) a Vojvodina Gabora Kostel'nika (1886-1948). Dnes prakticky v každej európskej krajine, v ktorej žijú karpatskí Rusíni, existujú rusínske noviny, časopisy a knihy. Diela dramatikov hrá profesionálne Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove, poloprofesionálne Divadlo Ďad'a v Ruskom Keresture a Novom Sade (Srbsko) a amatérske divadlo Lemkovskej asociácie v poľskej Legnici. K najznámejším súčasným rusínskym autorom patria: Volodymyr Fedynyšynec, Dmytro Kešeľa, Ivan Petrovcij a Vasil' Petrovaj (Ukrajina); Anna Halgašová, Mikolaj Kseňak, Mária Maľcovská a Štefan Suchý (Slovensko); Olena Duc'-Fajferová, Volodymyr Graban, Stefanija Trochanovská a Petro Trochanovskij (Poľsko); Natália Dudašová, Irina Hardi Kovačevičová a Djura Papharhaji (Srbsko); Gabriel Hattinger Klebaško (Maďarsko). Okrem rôznych foriem Pudovej kultúry ako sú výšivky, maľované veľkonočné kraslice, Pudová hudba a tance, s ktorými vystupujú profesionálne súbory Prešova, Užhorodu a početné amatérske súbory, karpatskí Rusíni sú známi predovšetkým svojráznou a neopakovateľnou architektúrou vo forme drevených kostolov stojacich na vrcholoch kopcov. Väčšina z nich bola postavená v 18. alebo začiatkom 19. storočia. V prvej polovici 20. storočia vytvorili karpatskí Rusíni jedinečnú maliarsku školu tzv. "podkarpatský Barbizón", k vedúcim osobnostiam ktorej patrili Josyf Bokšaj, Adal'bert Erdeli, Fedir Manajlo a Ernest Kondratovyč. Približne v tom istom čase rusínsky život lemkovského regiónu zobrazil na plátne svetoznámy naivný umelec Nykyfor Drovňak. Neskôr maliari Anton Kaššaj, Andrij Kocka, Volodymyr Mykyta a sochári Mychajlo Beleň a Ivan Brovdij zo Zakarpatská, ako aj maliari Orest Dubaj, Štefan Hapák, Dezider Milly a politický satirik Fedor Vico zo Slovenska, vyprodukovali súbor umeleckých prác, v ktorých dominujú témy znázorňujúce karpatskorusínsky

život a jeho prostredie. V niekoľkých múzeách existujú stále výstavy karpatskorusínskeho ľudového umenia, ikôn a malieb. Najdôležitejšie a najrozsiahlejšie zbierky sa nachádzajú vo Svidníku a Užhorode, špecializované zase v múzeách Bardejova (ikony), Medzilaboriec (moderné umenie), Nového Saczu (ikony), Ruského Keresturu (bačvanskí Rusíni) a Zyndranovvej (Lemkovia). Skanzeny s tradičnou karpatskorusínskou domácou architektúrou sú vo Svidníku a Užhorode. Podobne skanzeny v Bardejovských Kúpeľoch, Humennom, Starej Ľubovni a Sanoku vlastnia tiež exponáty karpatskorusínskej materiálnej kultúry. Výskumom histórie, jazyka, literatúry, etnografie, umenia a hudby karpatských Rusínov sa zaoberajú početní bádatelia. Mnohí sú spojení s vedeckými inštitúciami, ku ktorým patrí Inštitút karpatistiky na Užhorodskej štátnej univerzite, Inštitút národnostných štúdií a cudzích jazykov na Prešovskej univerzite (Prešov), Katedra ukrajinskej a rusínskej filológie na Bessenyeiho Pedagogickom inštitúte (Nyíregyháza), Katedra rusínskeho jazyka a literatúry na Univerzite v Novom Sade, Spoločnosť rusínskeho jazyka a literatúry (Novi Sad) a Karpatskorusínske výskumné centrum (USA). V zahraničí sa niekoľko bádateľov zaoberá karpatskorusínskou problematikou, o. i. Alexander Duličenko (Estónsko), Sven Gustavsson (Švédsko) a Paul Róbert Magocsi (Kanada).